

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin

Uşağın üstün mənafeyinin əsas
amil kimi nəzərə alınması
hüququna dair

14 sayılı (2013) ümumi şərh

İNSAN HÜQUQLARI

Bu nəşr Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi hesabına Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən tərcümə edilərək dərc olunmuşdur. Bu nəşrin müəllifi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığıdır. Bu nəşrdə istifadə olunan məzmun və material heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir.

**Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir**

**UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS**
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin
uşağın üstün mənafeyinin əsas
amil kimi nəzərə alınması
hüququna dair 14 nömrəli
Ümumi Şərhi
(3-cü maddənin 1-ci bəndi)
(2013)

“Uşaq hüquqları haqqında”
Konvensiya

Paylanma: Ümumi
29 may 2013-cü il

Əsli: İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

Uşaq Hüquqları üzrə Komitə

Uşağın üstün mənafeyinin əsas amil kimi nəzərə alınması
hüququna dair 14 (2013) nömrəli ümumi şərh (3-cü
maddənin 1-ci bəndi)*

* Komitənin altmış ikinci sessiyasında (14 yanvar – 1 fevral 2013-cü il) qəbul edilmişdir.

Mündəricat

	<i>Bənd</i>	<i>Səhifə</i>
I. Giriş	1-9	5
A. Uşağın üstün mənafeyi: hüquq, prinsip və prosessual qayda kimi	1-7	5
B. Struktur	8-9	7
II. Məqsədlər	10-12	7
III. İştirakçı dövlətlərin öhdəliklərinin xarakteri və əhatə dairəsi	13-16	8
IV. Hüquqi təhlil və Konvensiyanın ümumi prinsipləri ilə əlaqələr	17-45	10
A. 3-cü maddənin 1-ci bəndinin mətninin təhlili	17-40	10
1. "Uşaqlarla əlaqəli bütün tədbirlərdə"	17-24	10
2. "Sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan dövlət idarələri və ya özəl idarələr, məhkəmələr, inzibati orqanlar, yaxud qanunvericilik orqanları tərəfindən"	25-31	12
3. "Uşağın üstün mənafeyi"	32-35	14
4. "Əsas amil kimi nəzərə alınmalıdır"	36-40	15
B. Uşağın üstün mənafeyi və Konvensiyanın digər ümumi prinsipləri ilə əlaqə	41-45	16
1. Uşağın üstün mənafeyi və ayırı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ (2-ci maddə)	41	16
2. Uşağın üstün mənafeyi və yaşamaq, sağ qalmaq və inkişaf etmək hüququ (6-cı maddə)	42	16
3. Uşağın üstün mənafeyi və dinlənilmək hüququ (12-ci maddə)	43-45	17
V. İcra: uşağın üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi	46-47	17
A. Üstün mənafeyin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi	48-84	18
1. Uşağın üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə alınmalı elementləri	52-79	19
2. Üstün mənafeyin qiymətləndirilməsi zamanı elementlər arasında tarazlığın təmin edilməsi	80-84	26
B. Uşağın üstün mənafeyinin icrasını təmin etmək üçün prosessual təminatlar	85-99	27
VI. Məlumatların yayılması	100-101	31

"*Sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan dövlət idarələri və ya özəl idarələr, məhkəmələr, inzibati orqanlar və ya qanunvericilik orqanları tərəfindən görülüb-görülməməsindən asılı olmayaraq, uşaqlarla əlaqəli bütün tədbirlərdə uşağın üstün mənafeyi əsas amil kimi nəzərə alınmalıdır.*"

"Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiya (3-cü maddənin, 1-ci bəndi)

I. Giriş

A. Uşağın üstün mənafeyi: hüquq, prinsip və prosessual qayda kimi

1. "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyanın 3-cü maddəsinin 1-ci bəndi uşağa onun üstün mənafeyinə həm dövlət, həm də özəl sferada onunla əlaqəli bütün tədbirlərdə və ya qərarlarda əsas amil kimi qiymətləndirilməsi və nəzərə alınması hüququ verir. Bundan əlavə, o, Konvensiyanın əsas dəyərlərindən birini ifadə edir. Uşaq Hüquqları üzrə Komitə (bundan sonra "Komitə") 3-cü maddənin 1-ci bəndini uşaqların bütün hüquqlarının təfsiri və icrası üçün Konvensiyanın dörd ümumi prinsipindən biri kimi təsbit etmişdir² və onu spesifik kontekstə uyğun qiymətləndirmə tələb edən dinamik məfhum kimi tətbiq edir.

2. "Uşağın üstün mənafeyi" yeni bir anlayış deyil. Əslində, o, Konvensiyadan daha öncə meydana çıxıb və 1959-cu ildə qəbul edilmiş Uşaq Hüquqları Bəyannaməsində (2-ci bənd), "Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında" Konvensiyada (5-ci maddənin "b" bəndi və 16-cı maddənin 1-ci bəndinin "d" yarım bəndi), eləcə də regional sənədlərdə və bir çox milli və beynəlxalq qanunlarda artıq öz əksini tapmışdır.

3. Konvensiyanın başqa maddələrində də uşağın üstün mənafeyinə birbaşa istinad edilir: 9-cu maddə - uşaqların valideynlərindən ayrılması; 10-cu maddə - ailənin yenidən birləşməsi; 18-ci maddə - valideynlərin öhdəlikləri; 20-ci maddə - ailə mühitindən məhrum olma və alternativ qayğı; 21-ci maddə - övladlığa götürmə; 37-ci maddənin "c" bəndi - saxlanma yerlərində böyüklərdən ayrı saxlanma; 40-cı maddənin 2-ci bəndinin "b (iii)" yarım bəndi: prosessual təminatlar, o cümlədən qanunla ziddiyyətdə olan uşaqların cəlb olunduğu cinayət işləri üzrə məhkəmə proseslərində valideynlərin iştirakı. Bundan əlavə, Konvensiyanın "Uşaq alverinə, uşaq fahişəliyinə və uşaq pornoqrafiyasına dair Fakültativ Protokolu"nda (preambula və 8-ci maddə) və Konvensiyanın

² "Konvensiyanın icrası üzrə ümumi tədbirlər haqqında" 5 (2003) nömrəli ümumi şərh, 12-ci bənd; "Uşağın dinlənilmə hüququ haqqında" 12 (2009) nömrəli ümumi şərh, 2-ci bənd.

"Kommunikasiya proseduruna Fakültativ Protokolu"nda (preambula və 2-3-cü maddələr) uşağın üstün mənafeyinə istinad edilir.

4. Uşaqların üstün mənafeyi konsepsiyasının məqsədi həm Konvensiyada təsbit olunan bütün hüquqların tam və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi, həm də uşağın hərtərəfli inkişafıdır.³ Komitə artıq vurğulayıb ki⁴, "yetkinlik yaşına çatmış bir şəxsin uşağın üstün mənafeyinə dair mülahizəsi onun Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyini üstələyə bilməz." Komitə xatırladır ki, Konvensiyada hüquqların iyerarxiyası mövcud deyil; burada təmin olunan bütün hüquqlar uşağın "üstün mənafeyi"nə xidmət edir və uşağın üstün mənafeyinin hər hansı neqativ təfsiri heç bir hüquqa xələl gətirə bilməz.

5. Uşağın üstün mənafeyi konsepsiyasının tam şəkildə tətbiqi uşağın fiziki, psixoloji, əxlaqi və mənəvi toxunulmazlığını təmin etmək və onun insan ləyaqətini təşviq etmək üçün bütün tərəflərin cəlb olunduğu, insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmanın yaradılmasını şərtləndirir.

6. Komitə uşağın üstün mənafeyini üçcəhətli konsepsiya kimi vurğulayır:

(a) maddi hüquq: Qaldırılmış məsələ ilə bağlı qərar qəbul etmək üçün müxtəlif maraqlar nəzərdən keçirilərkən, uşağın öz üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi və əsas amil kimi nəzərə alınması hüququ və müəyyən bir uşaq, müəyyənləşdirilmiş və ya müəyyənləşdirilməmiş bir qrup uşaq və ya ümumilikdə uşaqlarla əlaqəli hər hansı qərar qəbul edilərkən bu hüququn yerinə yetiriləcəyinə təminat. 3-cü maddənin 1-ci bəndi dövlətlər üçün ayrılmaz öhdəlik yaradır, birbaşa tətbiq oluna bilən norma kimi çıxış edir (icrası üçün müvafiq qanunların qəbuluna ehtiyac yoxdur) və məhkəmə qarşısında qaldırıla bilər.

(b) Təfsirlərə açıq olan, təməl hüquqi prinsip: Əgər bir hüquqi müddəa bir neçə formada təfsir oluna bilərsə, uşağın üstün mənafeyinə ən təsirli şəkildə xidmət edən təfsir seçilməlidir. Konvensiyada və onun fakültativ protokollarında əksini tapan hüquqlar təfsir üçün çərçivə təmin edir.

(c) Prosesual qayda: Müəyyən bir uşağa, müəyyənləşdirilmiş və ya müəyyənləşdirilməmiş bir qrup uşağa və ya ümumilikdə uşaqlara təsir edəcək bir qərar verilməli olduqda, qərarvermə prosesi qərarın müvafiq uşaq və ya uşaqlara mümkün təsirinin (müsbət və ya mənfi) qiymətləndirilməsini ehtiva etməlidir. Uşağın üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi prosesual

³ Komitə dövlətlərdən "inkişaf"ı "uşağın fiziki, əqli, mənəvi, əxlaqi, psixoloji və sosial inkişafını əhatə edən kompleks konsepsiya" kimi şərh etməyi tələb edir (5 nömrəli ümumi şərh, 12-ci bənd).

⁴ "Uşağın zorakılığın bütün formalarından azad olmaq hüququ haqqında" 13 (2011) nömrəli ümumi şərhin 61-ci bəndi.

təminatlar tələb edir. Bundan əlavə, qərarın əsaslandırılması bu hüququn açıq şəkildə nəzərə alındığını nümayiş etdirməlidir. Bu baxımdan, iştirakçı dövlətlər qərarında bu hüquqa necə riayət edildiyini, yəni nəyin uşağın üstün mənafeyinə xidmət etdiyini, onun hansı meyarlara əsaslandığını, uşağın mənafeyinə digər amillərlə, məsələn, daha geniş miqyaslı siyasət məsələləri və ya müəyyən fərdi hallarla müqayisədə nə dərəcə əhəmiyyət verildiyini izah etməlidir.

7. Hazırkı ümumi şərhdə "uşağın üstün mənafeyi" dedikdə, yuxarıda formalaşdırılan hər üç cəhət əhatə olunur.

B. Struktur

8. Hazırkı ümumi şərhin əhatə dairəsi Konvensiyanın 3-cü maddəsinin 1-ci bəndi ilə məhdudlaşır və həmin maddənin uşağın rifahi ilə bağlı olan 2-ci bəndini və ya iştirakçı Dövlətlərin uşaqlarla bağlı fəaliyyət göstərən idarələrin, xidmətlərin və təsisatların müəyyən edilmiş standartlara əməl etməsini və standartlara əmələtməni təmin etmək üçün mexanizmlərin mövcudluğunu təmin etmək öhdəliyi ilə bağlı olan 3-cü bəndini əhatə etmir.

9. Komitə hazırkı ümumi şərhin məqsədlərini (II bölmə) bəyan edir və iştirakçı Dövlətlərin öhdəliklərinin xarakteri və əhatə dairəsini təqdim edir (III bölmə). O, həmçinin, 3-cü maddənin 1-ci bəndinin hüquqi təhlilini (IV bölmə) təqdim edərək, Konvensiyanın digər ümumi prinsipləri ilə əlaqələri göstərir. V bölmə uşağın üstün mənafeyi prinsipinin praktikada icrasına, VI bölmə isə ümumi şərhin yayılmasına dair təlimatlara həsr olunub.

II. Məqsədlər

10. Hazırkı ümumi şərhin məqsədi Konvensiyada iştirak edən dövlətlər tərəfindən uşağın üstün mənafeyi prinsipinin tətbiqini və ona riayət edilməsini təmin etməkdir. O, fərdi olaraq uşağa aid olan bütün məhkəmə qərarlarında və inzibati qərarlarda və digər tədbirlərdə, eləcə də ümumilikdə uşaqlara və ya onların xüsusi bir qrupuna aid olan qanun, siyasət, strategiya, proqram, plan, büdcə, qanunvericilik və büdcə təşəbbüsləri və qaydalarının, başqa sözlə, bütün icra tədbirlərinin qəbulunun bütün mərhələlərində uşağın üstün mənafeyinin lazımi dərəcədə nəzərə alınmasına dair tələbləri müəyyən edir. Komitə uşaqlarla bağlı olaraq hər kəs, o cümlədən valideyn və qəyyumlar tərəfindən verilən qərarlarda bu ümumi şərhin rəhbər tutulacağına ümid edir.

11. Uşağın üstün mənafeyi daim təkamül edən müxtəlif məsələləri əhatə edən dinamik konsepsiyadır. Hazırkı ümumi şərh uşağın üstün mənafeyini qiymətləndirmək və müəyyənləşdirmək üçün çərçivə təmin edir; o, hər hansı zaman kəsimində hər hansı konkret bir vəziyyətdə uşaq üçün nəyin yaxşı olduğunu diqtə etmir.

12. Bu ümumi şərhin əsas məqsədi uşaqların üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi və əsas amil kimi nəzərə alınması, yaxud bəzi hallarda ən vacib amil kimi nəzərə alınması (bax: aşağıdakı 38-ci bənd) hüququnun daha yaxşı başa düşülməsini və tətbiq edilməsini təmin etməkdir. Onun ümumi məqsədi münasibətlərdə real dəyişikliyi təşviq edərək uşaqlara hüquq sahibləri qismində tam hörmət edilməsinə nail olmaqdır. Daha dəqiq desək, bu, aşağıdakılara təsir edir:

- (a) Hökumətlər tərəfindən görülən bütün icra tədbirlərinin dəqiqləşdirilməsinə;
- (b) Məhkəmə və ya inzibati orqanlar və ya dövlət idarələri tərəfindən öz təmsilçiləri vasitəsilə qəbul edilən, müəyyən olunmuş bir və daha artıq uşağa təsir edən fərdi qərarlara;
- (c) Uşaqlarla bağlı olan və ya onlara təsiri olan xidmətlər təqdim edən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və özəl sektor, o cümlədən kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatları tərəfindən verilən qərarlara;
- (d) Uşaqlarla və ya onlar üçün işləyən şəxslər, o cümlədən valideyn və qəyyumlar tərəfindən görülən tədbirlərə dair təlimatlara.

III. İştirakçı Dövlətlərin öhdəliklərinin xarakteri və əhatə dairəsi

13. Hər bir iştirakçı Dövlət uşağın üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi və əsas amil kimi nəzərə alınması hüququna hörmət etməli və tətbiq etməlidir və bu hüququn tam həyata keçirilməsi üçün bütün zəruri, məqsədyönlü və konkret tədbirləri görmək öhdəliyi daşıyır.

14. 3-cü maddənin 1-ci bəndi iştirakçı Dövlətlər üçün üç müxtəlif növ öhdəlikdən ibarət çərçivə yaradır:

(a) Dövlət idarələri tərəfindən görülən və uşaqlara birbaşa və ya dolaylı şəkildə təsir göstərən bütün tədbirlərdə, xüsusilə bütün icra tədbirlərində, inzibati və məhkəmə icraatında uşağın üstün mənafeyinin *lazımı şəkildə inteqrə edilməsini və ardıcıl şəkildə tətbiqini* təmin etmək öhdəliyi;

(b) Uşaqlarla əlaqəli bütün məhkəmə qərarları və inzibati qərarlarda, eləcə də siyasət və qanunvericilik sənədlərində uşağın üstün mənafeyinin əsas amil kimi

nəzərə alındığının aşkar olmasını təmin etmək öhdəliyi; Buraya üstün mənafeinin necə araşdırıldığının və qiymətləndirildiyinin, habelə qərarla ona nə dərəcədə əhəmiyyət verildiyinin təsvir olunması daxildir.

(c) Özəl sektor subyektləri, o cümlədən uşaqla əlaqəli olan və ya ona təsir göstərən xidmətlər təqdim edən, yaxud bu cür qərarlar qəbul edən hər hansı digər özəl subyekt və ya təşkilatın qəbul etdiyi bütün qərarlarda və gördüyü bütün tədbirlərdə uşağın mənafeinin qiymətləndirilməsini və əsas amil kimi nəzərə alınmasını təmin etmək öhdəliyi.

15. Bu öhdəliyə əmələməni təmin etmək üçün iştirakçı Dövlətlər Konvensiyanın 4-cü, 42-ci maddələrinə və 44-cü maddəsinin 6-cı bəndinə uyğun olaraq bir sıra icra tədbirləri görməli və uşağın mənafeinin bütün tədbirlərdə əsas amil kimi nəzərə alınmasını təmin etməlidir. Buraya daxildir:

(a) 3-cü maddənin 1-ci bəndini inteqrə etmək üçün daxili qanunvericilik və digər hüquq mənbələrinə yenidən baxmaq və zərurət olduqda dəyişikliklər etmək, bütün milli qanunlarda və digər hüquqi aktlarda, əyalət və ya ərazilərin qanunvericiliyində, uşaqlarla əlaqəli və ya onlara təsir edən xidmətlər təqdim edən özəl və dövlət idarələrinin fəaliyyətini tənzimləyən qaydalarda və istənilən səviyyədə, həm maddi hüquq, həm də prosessual qayda kimi inzibati və məhkəmə icraatında uşağın üstün mənafeinin nəzərə alınması tələbinin əks olunmasını və icra olunmasını təmin etmək;

(b) Milli, regional və yerli səviyyələrdə siyasətlərin əlaqələndirilməsi və icrasında uşağın üstün mənafeini qoruyub saxlamaq;

(c) Uşağın mənafeinin onunla əlaqəli və ona təsir edən bütün icra tədbirlərinə, inzibati və məhkəmə icraatına adekvat şəkildə inteqrə edilməsi və ardıcıl tətbiq edilməsi hüququnu tam həyata keçirmək məqsədilə, şikayətlərin verilməsi, hüquqların müdafiəsi və bərpası üçün mexanizm və prosedurlar yaratmaq;

(d) Uşaq hüquqlarının yerinə yetirilməsinə yönələn proqram və tədbirlər üçün milli resursların ayrılması zamanı və beynəlxalq yardım və ya inkişaf yardımının qəbul edilməsi ilə bağlı tədbirlərdə uşağın üstün mənafeini qoruyub saxlamaq;

(e) Məlumatların toplanmasının təşkili, monitorinqi və qiymətləndirilməsi zamanı uşağın üstün mənafeinin açıq şəkildə təsbit olunmasını təmin etmək və zərurət olduqda, uşaq hüquqları məsələləri üzrə araşdırmalara dəstək göstərmək;

(f) Uşaqlara birbaşa və ya dolaylı şəkildə təsir edən qərarlar qəbul edən hər kəs, o cümlədən mütəxəssislər, uşaqlar üçün və ya onlarla işləyən digər şəxslər üçün

3-cü maddənin 1-ci bəndi və onun praktiki tətbiqi üzrə məlumat və təlimlər təmin etmək;

(g) Uşaqlara onların başa düşəcəyi bir dildə, eləcə də onların ailələrinə və qəyyumlarına 3-cü maddənin 1-ci bəndində qorunan hüququn tətbiq dairəsini başa düşmələri üçün lazımi məlumatları təmin etmək, eləcə də uşaqların öz baxışlarını ifadə etmək üçün zəruri şərait yaratmaq və onların fikirlərinə lazımi əhəmiyyət verilməsini təmin etmək;

(h) Uşaqların hüquq sahibləri kimi qəbul edilməsini təmin etmək üçün kütləvi informasiya vasitələrini və sosial şəbəkələri, habelə uşaqları cəlb etməklə, maarifləndirmə proqramları vasitəsilə, uşağın öz üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi və əsas amil kimi nəzərə alınması hüququnun tam həyata keçirilməsinə mane olan bütün mənfi münasibətlər və təsəvvürlərlə mübarizə aparmaq.

16. Uşağın üstün mənafeyinə tam şəkildə həyata keçirilməsi məqsədilə, aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərdə saxlanılmalıdır:

(a) Uşaq hüquqlarının universal, bölünməz xarakteri, bir-biri ilə qarşılıqlı, asılı və əlaqəli olması;

(b) Uşaqların hüquq sahibləri kimi qəbul edilməsi;

(c) Konvensiyanın qlobal xarakteri və əhatə dairəsi;

(d) İştirakçı Dövlətlərin Konvensiyada əksini tapan bütün hüquqlara riayət etmək, onları qorumaq və yerinə yetirmək öhdəliyi;

(e) Uşaqların zaman keçdikcə inkişaf etməsi ilə əlaqəli tədbirlərin qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli təsirləri

IV. Hüquqi təhlil və Konvensiyanın ümumi prinsipləri ilə əlaqələr

A. 3-cü maddənin 1-ci bəndinin hüquqi təhlili

1. "Uşaqlarla əlaqəli bütün tədbirlərdə"

(a) "Bütün tədbirlərdə"

17. 3-cü maddənin 1-ci bəndi bu hüquqa uşaqlarla əlaqəli bütün qərarlarda və tədbirlərdə təminat verilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır. Bu o deməkdir ki, uşaq və ya uşaqlarla əlaqəli hər bir tədbirdə onların üstün mənafeyi əsas amil kimi nəzərə alınmalıdır. "Tədbir" sözü təkcə qərarları deyil, həm də bütün

hərəkətləri, davranışı, təklifləri, xidmətləri, prosedurları və digər tədbirləri ehtiva edir.

18. Hərəkətsizlik və ya tədbir görməmək də "tədbir" sayılır: məsələn, sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan idarələr uşaqları baxımsızlıq və ya zorakılıqdan qorumaq üçün tədbir görməyəndə.

(b) "...ilə əlaqəli"

19. Hüquqi vəzifə uşaqlara birbaşa və ya dolaylı şəkildə təsir edən bütün qərarlara və tədbirlərə aid edilir. Belə ki, "...ilə əlaqəli" termini ilk növbədə uşağa, uşaqlara, uşaqlar qrupuna və ya ümumilikdə uşaqlara birbaşa toxunan tədbir və qərarları, daha sonra isə uşağı, uşaqları, uşaqlar qrupunu və ya ümumilikdə uşaqları birbaşa hədəfləməsə belə, onlara təsiri olan digər tədbirləri ehtiva edir. Komitənin 7 (2005) nömrəli ümumi şərhində qeyd olunduğu kimi, belə tədbirlərə uşaqlara yönələn tədbirlər (məsələn, sağlamlıq, qayğı və ya təhsillə bağlı), eləcə də uşaqları və digər əhali qruplarını əhatə edən tədbirlər (məsələn, ətraf mühit, mənzil təminatı və ya nəqliyyatla bağlı) daxildir (bənd 13 (b)). "Buna görə də "...ilə əlaqəli" ifadəsi çox geniş mənada başa düşülməlidir.

20. Əslində, dövlət tərəfindən görülən bütün tədbirlər bu və ya digər formada uşaqlara təsir edir. Bu o demək deyil ki, dövlət tərəfindən görülən hər bir tədbir üçün uşağın üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi prosesi tam və rəsmi şəkildə yerinə yetirilməlidir. Lakin əgər bir qərar uşaq və ya uşaqlara əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərəcəksə, onların üstün mənafeyini nəzərə almaq üçün daha böyük səviyyədə müdafiə və müfəssəl prosedurlar zəruridir.

Beləliklə, uşaq və ya uşaqlara birbaşa təsir etməyən tədbirlərə gəldikdə, tədbirin uşaq və ya uşaqlara təsirini qiymətləndirə bilmək üçün "...ilə əlaqəli" termini hər bir vəziyyətin hallarını nəzərə alaraq, dəqiqləşdirilməlidir.

(c) "Uşaqlar"

21. "Uşaqlar" termini Konvensiyanın 1 və 2-ci maddələrinə uyğun olaraq, heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən, iştirakçı Dövlətin yurisdiksiyası daxilində olan 18 yaşadək bütün şəxsləri ehtiva edir.

22. 3-cü maddənin 1-ci bəndi uşaqlara fərd kimi tətbiq olunur və iştirakçı Dövlətlərin üzərinə fərdi qərarlarda uşağın üstün mənafeyini qiymətləndirmək və əsas amil kimi nəzərə almaq öhdəliyi qoyur.

23. Lakin "uşaqlar" termini onu ehtiva edir ki, uşağın üstün mənafeyinə lazımı dərəcədə nəzərə alınması hüququ uşaqlara sadəcə fərdi şəkildə deyil, həm də ümumilikdə və ya qrup şəklində şamil olunur. Buna görə də, dövlətlər uşaqlarla

əlaqəli bütün tədbirlərdə uşaqlar qrupunun və ya ümumilikdə uşaqların üstün mənafeini qiymətləndirmək və əsas amil kimi nəzərə almaq öhdəliyi daşıyır. Bu, xüsusən bütün icra tədbirləri üçün şübhəsizdir. Komitə⁵ vurğulayır ki, uşağın üstün mənafeyi həm kollektiv, həm də fərdi hüquq kimi başa düşülür və bu hüququn qrup kimi yerli xalqlara mənsub uşaqlara tətbiqi onun kollektiv mədəni hüquqlarla necə əlaqəli olmasının nəzərdən keçirilməsini tələb edir.

24. Bu o demək deyil ki, fərdi şəkildə uşağa toxunan bir qərarla onun üstün mənafeinin ümumilikdə uşaqların mənafeyi ilə eyni olduğu başa düşülməlidir. Əksinə, 3-cü maddənin 1-ci bəndi uşağın üstün mənafeinin fərdi şəkildə qiymətləndirilməsini ehtiva edir. Uşaqların fərdi şəkildə və qrup şəklində üstün mənafeinin müəyyənləşdirilməsi üçün prosedurlarla aşağıda V bölmədə tanış ola bilərsiniz.

2. "Sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan dövlət idarələri və ya özəl idarələr, məhkəmələr, inzibati orqanlar və ya qanunvericilik orqanları tərəfindən"

25. Dövlətlərin uşağın üstün mənafeini lazımi dərəcədə nəzərə almaq öhdəliyi uşaqların cəlb olunduğu və ya onlara toxunan bütün dövlət və özəl sosial təminat idarələri, məhkəmələr, inzibati orqanlar və qanunvericilik orqanlarını əhatə edən kompleks öhdəlikdir. 3-cü maddənin 1-ci bəndində valideynlər birbaşa qeyd olunmasa da, uşağın üstün mənafeyi "onların əsas qayğı predmetini təşkil edir" (18-ci maddənin 1-ci bəndi).

a) "Sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan dövlət idarələri və özəl idarələr"

26. Bu ifadələr dar mənada şərh edilməməli və ya ciddi mənada sosial idarələrlə məhdudlaşdırılmamalı, fəaliyyəti və qərarları uşaqlara və onların öz hüquqlarından istifadəsinə təsir edən bütün idarələri ehtiva etdiyi başa düşülməlidir. Bu cür idarələr yalnız iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarla (məsələn, qayğı, sağlamlıq, ətraf mühit, təhsil, biznes, asudə vaxt və oyun və s.) bağlı olanları deyil, həm də mülki hüquq və azadlıqlarla (məsələn, doğumun qeydiyyatı, bütün mühtlərdə zorakılıqdan müdafiə və s.) məşğul olan idarələri ehtiva etməlidir. Sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan özəl idarələrə uşaqların öz hüquqlarından istifadəsi üçün çox vacib olan xidmətlərin təmin edilməsində iştirak edən və alternativ kimi dövlət xidmətləri adından çıxış edən və ya onlarla yanaşı fəaliyyət göstərən özəl sektordakı idarələr (kommersiya və ya qeyri-kommersiya) daxildir.

⁵ "Yerli xalqlara mənsub olan uşaqlar və onların Konvensiyada təsbit olunan hüquqları haqqında" 11 (2009) nömrəli ümumi şərh, 30-cu bənd.

(b) "Məhkəmələr"

27. Komitə vurğulayır ki, "məhkəmələr" dedikdə, heç bir məhdudiyət qoyulmadan, bütün instansiyalarda bütün məhkəmə icraatları (heyətin peşəkar və ya qeyri-peşəkar hakimlərdən ibarət olmasından asılı olmayaraq) və bütün müvafiq prosedurlar nəzərdə tutulur. Buraya barışıq, mediasiya və arbitraj prosesləri daxildir.

28. Cinayət işlərində üstün mənafe prinsipi qanunla ziddiyyətdə (məsələn, qanunu pozduğu iddia edilən, bununla ittiham edilən və ya pozduğu qəbul edilən) və ya təmasda (zərərçəkmiş və ya şahid kimi) olan uşaqlara, eləcə də qanunla ziddiyyətdə olan valideynlərinin vəziyyətindən təsirlənən uşaqlara şamil olunur. Komitə⁶ vurğulayır ki, uşağın üstün mənafeyinin qorunması o deməkdir ki, qanunla ziddiyyətdə olan uşaqların işləri ilə məşğul olarkən, cinayət mühakiməsi sisteminin repressiya və cavab kimi ənənəvi məqsədləri öz yerini reabilitasiya və islahedici ədalət mühakiməsinə verməlidir.

29. Mülki işlərdə uşaq atalıq, uşağa qarşı zorakılıq və baxımsızlıq, ailənin yenidən birləşməsi, yaşayış yeri ilə bağlı məsələlərdə öz mənafeyini birbaşa və ya təmsilçisi vasitəsilə müdafiə edə bilər. Məhkəmə prosesi, məsələn, övladlığa götürmə və ya boşanmaya dair prosedurlar, qəyyumluq, yaşayış yeri, təmas və uşağın həyatına və inkişafına mühüm təsir göstərən digər məsələlərlə bağlı qərarlar, eləcə də uşağa qarşı zorakılıq və baxımsızlıq üzrə məhkəmə icraatı uşağa təsir edə bilər. Məhkəmələr prosessual və ya maddi xarakterli olmasından asılı olmayaraq bütün belə vəziyyətlərdə və qərarlarda uşağın üstün mənafeyinin nəzərə alınmasını təmin etməli və bunu effektiv şəkildə etdiyini nümayiş etdirməlidir.

(c) "İnzibati orqanlar"

30. Komitə vurğulayır ki, bütün səviyyələrdə inzibati orqanlar tərəfindən qəbul edilən qərarların əhatə dairəsi çox geniş olmaqla, təhsil, qayğı, səhiyyə, ətraf mühit, həyat şəraiti, müdafiə, sığınacaq, immiqrasiya, vətəndaşlığa çıxış imkanı və digər sahələrlə bağlı qərarları əhatə edir. Bütün icra tədbirlərində olduğu kimi, inzibati orqanlar tərəfindən bu sahələrdə qəbul edilmiş fərdi qərarlar uşağın üstün mənafeyi prinsipinə görə qiymətləndirilməli və onu rəhbər tutmalıdır.

(d) "Qanunvericilik orqanları"

31. İştirakçı dövlətlərin öhdəliklərinin genişləndirilərək "qanunvericilik orqanları"na aid edilməsi aydın şəkildə göstərir ki, 3-cü maddənin 1-ci bəndi

⁶ "Uşaqların yuvenal ədliyyə ilə əlaqədar hüquqları haqqında 10 (2007) nömrəli ümumi şərh, 10-cu bənd.

uşaqlara fərd olaraq deyil, ümumilikdə aid olunur. Hər hansı qanun və ya normativ sənədin, eləcə də kollektiv müqavilələrin (məsələn, uşaqlara təsir edən ikitərəfli və ya çoxtərəfli ticarət və ya sülh sazişləri) qəbulunda uşaqların üstün mənafeyi rəhbər tutulmalıdır. Uşağın üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi və əsas amil kimi nəzərə alınması hüququ sadəcə məhz uşaqlarla əlaqəli qanunlara deyil, bütün müvafiq qanunvericilik sənədlərinə birbaşa daxil edilməlidir. Bu öhdəlik həmçinin büdcələrin təsdiqinə aid olunur. Belə ki, onların hazırlanması və işlənməsi zamanı onların uşaq hüquqlarına həssas yanaşmasını təmin etmək üçün uşağın üstün mənafeyi yanaşmasınının qəbulu tələb olunur.

3. "Uşağın üstün mənafeyi"

32. Uşağın üstün mənafeyi mürəkkəb bir konsepsiyadır və onun məzmunu fərdi əsasda müəyyən edilməlidir. Qanunvericilik, məhkəmə, inzibati, sosial və ya təhsil orqanı məhz 3-cü maddənin 1-ci bəndinin təfsiri və icrası vasitəsilə və Konvensiyanın digər müddəalarına uyğun olaraq bu konsepsiyayı aydınlaşdırma və ondan konkret şəkildə istifadə edə bilərlər. Bu baxımdan, "uşağın üstün mənafeyi" sərbəst və uyğunlaşdırıla bilən bir anlayışdır. O, fərdi əsasda, aidiyyəti uşağın və ya uşaqların xüsusi vəziyyətinə uyğun olaraq, onların şəxsi kontekstini, vəziyyətini və ehtiyaclarını nəzərə alaraq uyğunlaşdırılmalı və izah edilməlidir. Fərdi qərarlara gəldikdə, uşağın üstün mənafeyi müəyyən uşağın xüsusi hallarını nəzərə alaraq qiymətləndirilməli və müəyyənləşdirilməlidir. Kollektiv qərarlarda (məsələn, qanunverici orqan tərəfindən verilən) ümumilikdə uşaqların üstün mənafeyi konkret bir qrupun və/yaxud ümumilikdə bütün uşaqların hallarını nəzərə alaraq qiymətləndirilməli və müəyyənləşdirilməlidir. Hər iki halda, qiymətləndirmə və müəyyənləşdirmə Konvensiyada və onun fakültativ protokollarında nəzərdə tutulan hüquqlara tam hörmət şəraitində icra olunmalıdır.

33. Uşağın üstün mənafeyi uşaq və ya uşaqlarla əlaqəli bütün məsələlərə tətbiq edilməli və Konvensiyada və digər insan hüquqları müqavilələrində nəzərdə tutulan hüquqlar arasında hər hansı mümkün münafişləri həll etmək üçün nəzərə alınmalıdır. Uşağın üstün mənafeyinə uyğun olan mümkün həll yollarının müəyyənləşdirilməsinə diqqət yetirilməlidir. Bu o deməkdir ki, dövlətlər icra tədbirlərini qəbul edərkən, bütün uşaqların, o cümlədən həssas vəziyyətdə olanların üstün mənafeyini aydınlaşdırmaq öhdəliyi daşıyır.

34. Uşağın üstün mənafeyi anlayışının sərbəstliyi ona ayrı-ayrı uşaqların fərdi vəziyyətinə reaksiya vermək və uşaq inkişafı ilə bağlı bilikləri inkişaf etdirmək imkanı verir. Lakin o, manipulyasiyaya da imkan verə bilər. Uşağın üstün mənafeyi prinsipi irqçiliyə yol verən siyasətləri əsaslandırmaq üçün hökumətlər

və digər dövlət orqanları tərəfindən, qəyümlüqlə bağlı mübahisələrdə öz maraqlarını qorumaq üçün valideynlər tərəfindən, kifayət qədər əhəmiyyət verməyən və uşağın üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsini əhəmiyyətsiz və ya əlaqəsiz hesab edərək rədd edən mütəxəssislər tərəfindən sui-istifadə edilib.

35. İcra tədbirlərinə gəldikdə, Hökumətin bütün səviyyələrində qanunvericilik və siyasət sənədlərinin hazırlanması və icrasında uşağın üstün mənafeyinin əsas amil kimi nəzərə alınmasının təmin edilməsi aşağıdakıları şərtləndirir: təklif olunan hər hansı qanunun, siyasətin və ya büdcə ayırımlarının uşaqlara və onların öz hüquqlarından istifadəsinə təsirini proqnozlaşdırmaq üçün Uşaq hüquqlarına təsirin qiymətləndirilməsi (UHIQ) və icranın faktiki təsirlərini ölçmək üçün Uşaq hüquqlarına təsirin ölçülməsi.⁷

4. "Əsas amil kimi nəzərə alınmalıdır"

36. Bütün icra tədbirlərinin qəbulu zamanı uşağın üstün mənafeyi əsas amil kimi nəzərə alınmalıdır. "-malıdır" şəkilçisi dövlətlərin üzərinə güclü hüquqi öhdəlik qoyur və onu ehtiva edir ki, dövlətlər uşağın üstün mənafeyinin qiymətləndirilib-qiymətləndirilməməsinə və görülən hər hansı tədbirlərdə ona nəzərə alınmalı amil kimi lazımi dərəcədə əhəmiyyətin verilib-verilməyəcəyinə dair diskresion səlahiyyətə malik deyil.

37. "Əsas amil kimi nəzərə alınmaq" ifadəsi o deməkdir ki, uşağın üstün mənafeyi nəzərə alınan digər amillərlə eyni səviyyədə nəzərə alın bilməz. Bu güclü mövqe uşağın olduğu xüsusi vəziyyətlə əsaslandırılır: asılılıq, yetkinlik, hüquqi status və çox zaman səsinin eşidilməməsi. Uşaqlar öz mənafeyini güclü şəkildə əsaslandırmaq baxımından böyükklərlə müqayisədə daha az imkanlara malikdir və onlara təsir edən qərarların qəbulunda iştirak edənlər onların mənafeyindən birbaşa məlumatlı olmalıdır. Uşaqların mənafeyi ön plana çıxmadıqda, adətən diqqətdən kənar qalır.

38. Övladlığa götürmə ilə bağlı olaraq (21-ci maddə) üstün mənafe hüququ daha da gücləndirilir; bu, sadəcə "**əsas amil**" kimi deyil, "**ən vacib amil**" kimi nəzərə alınmalıdır. Həqiqətən də, uşağın üstün mənafeyi həm övladlığa götürmə, həm də digər məsələlərlə bağlı qərarların qəbulunda həlledici amil olmalıdır.

39. Lakin 3-cü maddənin 1-ci bəndi geniş spektrli vəziyyətləri əhatə etdiyindən, Komitə onun tətbiqində müəyyən dərəcədə sərbəstlik zərurətini qəbul edir. Uşağın üstün mənafeyi qiymətləndirildikdən və müəyyənləşdirildikdən sonra digər mənafeələr və ya hüquqlarla (məsələn, digər uşaqların, ictimaiyyətin,

⁷ "Konvensiyanın ümumi icra tədbirləri haqqında" 5 (2003) nömrəli ümumi şərh, 45-ci bənd.

valideynlərin və s.) toqquşa bilər. Fərdi şəkildə nəzərdən keçirilən uşağın üstün mənafevi və müəyyən uşaqlar qrupunun və ya ümumilikdə uşaqların üstün mənafevi arasında potensial ziddiyyətlər hər iş üzrə fərdi əsasda həll edilməli, bütün tərəflərin mənafevləri arasında tarazlıq yaradılmalı və münasib kompromisli həll yolu əldə olunmalıdır. Bu, digər şəxslərin hüquqları uşağın üstün mənafevinə zidd olduqda da tətbiq edilməlidir. Əgər tarazlığın təmin edilməsi mümkün deyilsə, səlahiyyətli və qərarverici orqanlar bütün aidiyyətli tərəflərin hüquqlarını təhlil etməli və ölçməli və bu zaman yadda saxlamalıdır ki, uşağın üstün mənafevinin əsas amil kimi nəzərə alınması hüququ uşağın mənafevinin sadəcə nəzərə alınan bir neçə amildən biri olmasını deyil, ona yüksək prioritet verilməsini ehtiva edir. Buna görə də, uşağın mənafevinə ən çox nəyin uyğun olduğuna daha böyük əhəmiyyət verilməlidir.

40. Uşağın üstün mənafevinə "əsas amil" kimi yanaşma uşağın mənafevinin bütün tədbirlərdə tutduğu yer barədə məlumatlılığı və bütün hallarda, lakin xüsusən də müəyyən tədbirin aidiyyətli uşaqlara inkaredilməz təsirinin olduğu hallarda bu mənafeyə prioritet verməyə hazır olmağı tələb edir.

B. Uşağın üstün mənafevi və Konvensiyanın digər ümumi prinsipləri ilə əlaqə

1. Uşağın üstün mənafevi və ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ (2-ci maddə)

41. Ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ təkcə Konvensiyada təsbit olunan hüquqlardan istifadə baxımından ayrı-seçkiliyin bütün formalarını qadağan edən passiv bir öhdəlik deyil, həm də dövlətdən bütün uşaqların Konvensiyada təsbit olunan hüquqlardan faydalanması üçün səmərəli bərabər imkanların təmin edilməsinə yönələn adekvat proaktiv tədbirlər görməyi tələb edir. Bunun üçün maddi bərabərsizlik vəziyyətinin aradan qaldırılmasına yönələn pozitiv tədbirlər tələb oluna bilər.

2. Uşağın üstün mənafevi və yaşamaq, sağ qalmaq və inkişaf etmək hüququ (6-cı maddə)

42. Dövlətlər insan ləyaqətinə hörmət edən və hər bir uşağın hərtərəfli inkişafını təmin edən bir mühit yaratmalıdır. Uşağın üstün mənafevinin qiymətləndirilməsi və müəyyənləşdirilməsi zamanı dövlət onun ayrılmaz yaşamaq, sağ qalmaq və inkişaf etmək hüququna tam hörməti təmin etməlidir.

3. Uşağın üstün mənafeyi və dinlənilmək hüququ (12-ci maddə)

43. Uşağın üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi uşağın öz fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə etmək və ona toxunan bütün məsələlərdə bildirdiyi fikirlərinə lazımi dərəcədə diqqət yetirilməsi hüququna hörməti ehtiva etməlidir. Bu, Komitənin 12 nömrəli ümumi şərhində aydın şəkildə qeyd olunur. Bu şərhə də 3-cü maddənin 1-ci bəndi və 12-ci maddə arasında ayrılmaz əlaqələr vurğulanır. Bu iki maddə bir-birini tamamlayır: birinci maddənin məqsədi uşağın üstün mənafeyinə reallaşdırılmasıdır, ikinci maddə isə uşaqların fikirlərinin eşidilməsi və onların uşağa toxunan bütün məsələlərə, o cümlədən onun üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsinə daxil edilməsi üçün metodologiya təmin edir. 12-ci maddənin tələbləri yerinə yetirilməzsə, 3-cü maddənin 1-ci bəndi düzgün tətbiq edilə bilməz. Eynilə, 3-cü maddənin 1-ci bəndi uşaqların həyatlarına təsir edən bütün qərarların qəbulunda onların vacib rol oynamasına şərait yaratmaqla 12-ci maddənin tətbiqini gücləndirir⁸.

44. Uşağın üstün mənafeyi və dinlənilmək hüququndan söhbət getdikdə, onun inkişaf etməkdə olan qabiliyyətləri (5-ci maddə) nəzərə alınmalıdır. Komitə artıq bəyan etmişdir ki, uşaq nə qədər çox bilirsə, yaşayarsa və anlayarsa, valideyn və ya qanuni qəyyum və ya ona hüquqi baxımdan cavabdeh olan digər şəxslər də istiqamətləndirmə və təlimatlandırmanı o dərəcədə xatırlatmalara və məsləhətə, daha sonra isə bərabər əsasda fikir mübadilələrinə çevirməlidir.⁹ Analoji olaraq, uşaq yetkinləşdikcə, onun üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsində onun baxışlarına getdikcə daha çox əhəmiyyət veriləcəkdir. Körpələr və azyaşlı uşaqlar da öz fikirlərini ifadə edə bilməsə belə və ya özlərini daha böyük uşaqlar kimi təmsil edə bilməsələr belə, bütün uşaqlar kimi öz üstün mənafehlərinə qiymətləndirilməsi hüququna sahibdir. Dövlətlər uşaqların üstün mənafehinə qiymətləndirilməsi üçün zərurətə uyğun olaraq adekvat mexanizmləri, o cümlədən təmsilçiliyi təmin etməlidir; bu, öz fikirlərini ifadə edə bilməyən və ya ifadə etmək istəməyən uşaqlara da şamil olunur.

45. Komitə xatırladır ki, Konvensiyanın 12-ci maddəsinin 2-ci bəndi uşağın ona təsir edən hər hansı inzibati və ya məhkəmə icraatında birbaşa və ya nümayəndə vasitəsilə dinlənilmək hüququnu nəzərdə tutur (bax: aşağıdakı V bölmənin B hissəsi).

V. İcra: uşağın üstün mənafehinə qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi

⁸ 12 nömrəli ümumi şərh, 70-74-cü bəndlər

⁹ eyni mənbə, 84-cü bənd.

46. Qeyd olunduğu kimi, "uşağın üstün mənafeyi" uşağın və ya uşaqların konkret bir vəziyyətdə mənafeyinin bütün elementlərinin qiymətləndirilməsinə əsaslanan bir hüquq, prinsip və prosessual qaydadır. Konkret bir tədbirlə bağlı qərar vermək məqsədilə uşağın üstün mənafeyini qiymətləndirərkən və müəyyən edərkən, aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

(a) Birincisi, işin konkret hallarını nəzərə alaraq, üstün mənafeyin qiymətləndirilməsinin hansı elementlərdən ibarət olduğu aydınlaşdırılmalı, onların konkret tərkibi müəyyən edilməli və bir-birinə nəzərən hər birinin əhəmiyyəti təyin edilməlidir.

(b) İkincisi, bunu etmək üçün hüquqi zamanətləri və hüququn düzgün tətbiqini təmin edən bir prosedur tətbiq etmək lazımdır.

47. Uşağın üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi qərar qəbulu zamanı yerinə yetirilməli olan iki addımdır. Komitə ilk öncə qeyd edir ki, "üstün mənafeyin qiymətləndirilməsi" müəyyən uşağın və ya uşaqlar qrupunun cəlb olunduğu konkret vəziyyətdə qərar qəbul etmək üçün zəruri olan bütün elementlərin qiymətləndirilməsi və onlar arasında tarazlığın təmin edilməsindən ibarətdir. Bu qiymətləndirmə qərarlarının qəbuluna məsul şəxs və onun rəhbərlik etdiyi qrup (mümkün olarsa, çoxsahəli qrup) tərəfindən həyata keçirilir və uşağın iştirakını tələb edir. "Üstün mənafeyin müəyyənləşdirilməsi" uşağın üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi əsasında onun üstün mənafeyinə müəyyənləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan ciddi prosessual təminatlara malik rəsmi prosesdir.

A. Üstün mənafeyin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi

48. Uşağın üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi hər bir uşağın, bir qrup uşağın və ya ümumilikdə uşaqların üzləşdiyi xüsusi halları nəzərə alaraq, hər bir iş üzrə fərdi şəkildə aparılmalı olan özünəməxsus fəaliyyətdir. Bu hallar uşağın və ya uşaqların fərdi xüsusiyyətləri ilə əlaqəlidir. Buraya məsələn, aşağıdakılar daxildir: yaş, cins, yetkinlik səviyyəsi, təcrübə, azlıq qrupa mənsub olmaq, fiziki, hissi və ya əqli məhdudiyətlərə sahib olmaq, eləcə də uşağın və ya uşaqların üzləşdiyi sosial və mədəni kontekst, valideynlərin varlığı və ya olmaması, uşağın onlarla yaşayıb-yaşamaması, uşaqla ailəsi və ya qəyyumları arasındakı münasibətlərin keyfiyyəti, təhlükəsizliklə əlaqəli mühit, ailə, qohumlar və ya qəyyumlar üçün əlçatan olan keyfiyyətli alternativ vasitələrin mövcudluğu və s.

49. Nəyin uşağın üstün mənafeyinə cavab verdiyini müəyyən etmək üçün uşağın özünəməxsusluğunu göstərən xüsusi halları qiymətləndirməklə başlamaq

lazımdır. Bu, bəzi elementlərin istifadə olunacağını, digərlərinin isə istifadə olunmayacağını ehtiva edir və onlara bir-birinə nəzərən nə dərəcədə əhəmiyyət veriləcəyinə təsir edir. Ümumilikdə uşaqlardan söhbət getdikdə, üstün mənafein qiymətləndirilməsi eyni elementləri ehtiva edir.

50. Komitə uşağın üstün mənafeyini müəyyənləşdirməli olan hər hansı qərarverici orqan tərəfindən üstün mənafein qiymətləndirilməsinə daxil edilə biləcək elementlərin ilkin və qeyri-iyerarxik siyahısının tərtib olunmasını faydalı hesab edir. Siyahıdakı elementlərin ilkin xarakterli olması o deməkdir ki, bu elementlərlə məhdudlaşmamaq və fərdi uşağın və ya uşaqlar qrupunun xüsusi halları üçün uyğun olan digər amilləri nəzərə almaq mümkündür. Hər bir situasiyada siyahıdakı bütün elementlər nəzərə alınmalı və tarazlaşdırılmalıdır. Siyahı konkret istiqamət verməli, lakin həm də sərbəstliyə yer qoymalıdır.

51. Elementlərin bu cür siyahısının hazırlanması uşaqlara təsir edən konkret sahələrin, məsələn, ailə, övladlığagötürmə və yuvenal ədliyyə qanunlarının tənzimlənməsində dövlət və ya qərarverici orqana istiqamət verə bilər və onun hüquqi ənanəsinə uyğun olaraq, məqsədəuyğun hesab edilən digər elementlər əlavə edilə bilər. Komitə qeyd etmək istədi ki, siyahıya elementlər əlavə edərkən, uşağın üstün mənafeyinin ümdə məqsədi Konvensiyada təsbit olunan hüquqların tam və səmərəli həyata keçirilməsini və uşağın hərtərəfli inkişafını təmin etmək olmalıdır. Nəticədə, Konvensiyada əksini tapan hüquqlara zidd olan elementlər və ya Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlara zidd olan təsir göstərən elementlər uşaq və ya uşaqların üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi zamanı məqbul hesab edilə bilməz.

1. Uşağın üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə alınmalı elementlər

52. Bu ilkin şərtlərə əsaslanaraq, Komitə hesab edir ki, uşağın üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi zamanı konkret vəziyyətə uyğun olaraq nəzərə alınmalı elementlər aşağıdakılardır:

(a) Uşağın baxışları

53. Konvensiyanın 12-ci maddəsi uşaqların onlara təsir edən hər bir qərarla bağlı baxışlarını ifadə etmək hüququnu nəzərdə tutur. Uşağın baxışlarının nəzərə alınmadığı və ya onun baxışlarına onun yaşına və yetkinlik səviyyəsinə uyğun olaraq lazımi əhəmiyyətin verilmədiyi hər hansı qərar uşağın və ya uşaqların öz üstün mənafeyinin müəyyənləşdirilməsinə təsir etmək imkanına hörmət etmir.

54. Uşağın çox kiçik olması və ya həssas vəziyyətdə olması (məsələn, əlilliyinin olması, azlıq qrupuna mənsub olması, miqrant olması və s.) onu öz baxışlarını

ifadə etmək hüququndan məhrum etmir və ya uşağın üstün mənafeinin müəyyənləşdirilməsi zamanı onun baxışlarına verilməli olan əhəmiyyəti azaltmır. Bu cür vəziyyətlərdə uşaqlar üçün bərabər hüquqlardan istifadəyə təminat vermək məqsədilə xüsusi tədbirlərin hazırlanması üçün qərar qəbulu prosesində uşaqların rolunu təmin edən fərdi qiymətləndirmənin aparılması və onların öz üstün mənafeinin qiymətləndirilməsində tam iştirakını təmin etmək üçün zərurət olduqda ağlabatan uyğunlaşdırmaların¹⁰ və dəstəyin təmin edilməsi mütləqdir.

(b) Uşağın fərdiliyi

55. Uşaqlar yekcins bir qrup olmadığından, onların üstün mənafeinin qiymətləndirilməsi zamanı müxtəliflik nəzərə alınmalıdır. Uşağın fərdiliyi özündə cins, cinsi oriyentasiya, milli mənşə, din və inanclar, mədəni özünəməxsusluq, şəxsiyyət kimi xüsusiyyətləri ehtiva edir. Uşaqların və gənclərin əsas universal ehtiyacları eyni olsa da, bu ehtiyacların necə ifadə olunması geniş spektrli şəxsi, fiziki, sosial və mədəni aspektlərdən, o cümlədən onların inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərindən asılıdır. Uşağın öz fərdiliyini qoruyub saxlamaq hüququna Konvensiyada zəmanət verilir (8-ci maddə) və uşağın üstün mənafeini qiymətləndirilərkən bu hüquqa riayət etmək və onu nəzərə almaq lazımdır.

56. Dini və mədəni özünəməxsusluğa gəldikdə, məsələn, uşaq üçün himayədar ailə və ya yerləşdirmə tədbiri nəzərdən keçirilərkən, uşağın tərbiyəsində varisliyin arzu olunması və onun etnik mənşəyi, dini və mədəni mənsubiyyəti və ana dilinə (20-ci maddənin 3-cü bəndi) lazımı diqqət yetirilməli, qərarverici orqan uşağın üstün mənafeinin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi zamanı bu xüsusi konteksti nəzərə almalıdır. Bu, övladlığa götürmə, valideynlərdən ayrılma və ya valideynlərin boşanması hallarında da tətbiq olunur. Uşağın üstün mənafeinə lazımı diqqət yetirilməsi uşağın öz ölkəsinin və ailəsinin mədəniyyətinə (və mümkündürsə, dilinə) çıxış imkanına malik olmasını və ölkənin hüquqi və peşəkar qaydalarına uyğun olaraq öz bioloji ailəsi barədə məlumatlara çıxış imkanına (bax: 9-cu maddənin 4-cü bəndi) malik olmasını ehtiva edir.

57. Uşağın fərdiliyinin tərkib hissəsi kimi dini və mədəni dəyər və ənənələrin qorunub saxlanmasını nəzərə almaq zəruri olsa da, Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlarla uzlaşmayan və ya bir araya sığmayan təcrübələr uşağın üstün

¹⁰ Bax: BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası, 2-ci maddə: "Ağlabatan uyğunlaşdırma" [...] tərəfindən digərləri ilə bərabər səviyyədə bütün insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının istifadəsi və həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə zəruri olduğu hər bir konkret halda qeyri-mütənəbit və əsassız yük olmayan zəruri və uyğun modifikasiya və düzəlişlər edilməsi deməkdir.

mənafeyinə ziddir. Mədəni özünəməxsusluq qərarverici orqanlar və hakimiyyət tərəfindən uşaq və ya uşaqları Konvensiyada təminat verilən hüquqlardan məhrum edən əhəmələrin və mədəni dəyərlərin möhkəmləndirilməsinə bəraət qazandıra bilməz.

(c) Ailə mühitinin və əlaqələrin qorunub saxlanması

58. Komitə xatırladır ki, uşağın öz valideynlərindən potensial ayrılığı kontekstində onun üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi mütləqdir (bax: 9, 18 və 20-ci bəndlər). Komitə həmçinin vurğulayır ki, yuxarıda qeyd olunan elementlər yalnız uşağın üstün mənafeyinə müəyyənləşdirilməsində istifadə edilən elementlər deyil, konkret hüquqlardır.

59. Ailə cəmiyyətin fundamental vahididir və öz üzvlərinin, xüsusən uşaqların inkişafı və sağlamlığı üçün təbii mühitdir (Konvensiyanın preambulası). Uşağın ailə həyatına sahib olmaq hüququna Konvensiyada təminat verilir (16-cı maddə). "Ailə" termini geniş mənada təfsir edilərək, bioloji, övladlığa götürən, himayədar valideynləri və ya müvafiq hallarda, yerli adətə uyğun olaraq, daha geniş mənada ailə və ya icmanın üzvlərini əhatə etməlidir (5-ci maddə).

60. Ailədən ayrılığın qarşısını almaq və ailə vahidini qoruyub saxlamaq uşaq müdafiəsi sisteminin mühüm komponentləri olmaqla, "bu cür ayrılığın uşağın üstün mənafeyi üçün zəruri olduğu [...] hallar istisna olmaqla, uşaqların valideynlərinin onların iradəsinə zidd olaraq ayrılmaqlarını" tələb edən 9-cu maddənin 1-ci bəndində təsbit olunan hüquqa əsaslanır. Bundan əlavə, bir və ya hər iki valideynindən ayrılmış uşaq "uşağın üstün mənafeyinə zidd olduğu hallar istisna olmaqla, hər iki valideynlə müntəzəm olaraq şəxsi əlaqələri və birbaşa təması qoruyub saxlamaq" hüququna malikdir (9-cu maddənin 3-cü bəndi). Bu, həmçinin, qəyyumluq hüquqlarına malik olan hər hansı şəxsə, hüquqa və ya əhəmələrə əsasən əsas qəyyum hesab edilən şəxslərə, himayədar valideynlərə və uşağın güclü şəxsi əlaqələrinin olduğu şəxslərə şamil olunur.

61. Valideynlərindən ayrılığın uşağa təsirinin ağırlıq dərəcəsini nəzərə alıqda, bu cür ayrılıq yalnız uşağın qaçılmaz zərər riski ilə üzləşməsi kimi hallarda və ya başqa formada zərurətin yarandığı hallarda müraciət edilən son çarə kimi baş tutmalıdır. Daha az müdaxilə xarakterli tədbirlər uşağı qoruya bilərsə, ayrılıq baş verməməlidir. Ayrılıq tədbirini tətbiq etməzdən qabaq, dövlət valideynlərə öz valideynlik öhdəliklərini yerinə yetirməkdə dəstək göstərməli, ailənin uşağa baxmaq imkanını bərpa etməli və ya gücləndirməlidir, o şərtlə ki, ayrılıq uşağı müdafiə etmək üçün zəruri olmasın. Uşağı valideynlərindən ayırmaq üçün iqtisadi səbəblər əsas gətirilə bilməz.

62. "Uşaqlara alternativ qayğı üzrə rəhbər qaydalar"¹¹in məqsədi uşaqların lüzumsuz olaraq alternativ qayğıya yönləndirilməməsini təmin etmək və alternativ qayğı göstərildiyi yerlərdə bunun uşaqların hüquq və maraqlarına cavab verən adekvat şəraitdə həyata keçirilməsini təmin etməkdir. Bura aşağıdakılar daxildir: "maddi və maliyyə yoxsulluğu və ya bu cür yoxsulluğa birbaşa və unikal şəkildə aid edilə bilən şərtlər heç vaxt uşağın valideyn himayəsindən kənarlaşdırılması üçün yeganə əsaslandırma olmamalıdır, [...] lakin ailəyə müvafiq dəstəyin göstərilməsi zərurətinin xəbərdaredici əlaməti kimi qəbul edilməlidir (15-ci bənd).

63. Analoji olaraq, uşaq özünün və ya valideynlərinin əlilliyi əsas gətirilməklə valideynlərindən ayrılma bilməz.¹² Ayrılıq yalnız o hallarda nəzərdən keçirilə bilər ki, ailə vahidini qoruyub saxlamaq üçün ailəyə tələb olunan dəstək uşağın atılmaq və ya baxımsızlıqla üzləşmək riskini, yaxud uşağın təhlükəsizliyinə qarşı riski önləmək üçün yetərli deyil.

64. Ayrılıq tətbiq olunduğu halda, dövlət Konvensiyanın 9-cu maddəsinə uyğun olaraq, uşağın və onun ailəsinin vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə, imkan daxilində bu qiymətləndirmənin adekvat məhkəmə təcrübəsinə malik olan yaxşı hazırlıqlı çoxsahəli qrup tərəfindən həyata keçirilməsinə zəmanət verməli, başqa heç bir variantın uşağın üstün mənafeyini təmin edə bilməyəcəyindən əmin olmalıdır.

65. Ayrılıq zəruri olduqda, qərarverici şəxslər uşağın öz valideynləri və ailə üzvləri (bacı-qardaş, qohumlar və uşağın güclü şəxsi münasibətləri olan şəxslər) ilə əlaqə və münasibətləri saxlamasını təmin etməlidir, o şərtlə ki bu, uşağın üstün mənafeyinə zidd olmasın. Uşaq ailə mühitindən kənarada yerləşdirildikdə, ziyarətlərin və başqa formada təmasların tezliyi və müddətinə dair qərarların qəbulu zamanı münasibətlərin keyfiyyəti və onları saxlamaq zərurəti nəzərə alınmalıdır.

66. Uşağın valideynləri ilə münasibətləri miqrasiya (valideynlərin uşaqsız miqrasiyası və ya uşağın valideynləri olmadan miqrasiya etməsi) səbəbindən kəsildikdə, ailənin yenidən birləşməsi ilə bağlı qərarların qəbulunda uşaqların üstün mənafeyini qiymətləndirərkən ailə vahidinin qorunub saxlanması nəzərə alınmalıdır.

67. Komitə hesab edir ki, valideynlik öhdəliklərinin bölüşülməsi bir qayda olaraq uşağın üstün mənafeyinə xidmət edir. Lakin valideynlik öhdəlikləri ilə bağlı

¹¹ Baş Assambleyanın 64/142 sayılı qətnaməsi, Əlavə

¹² BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası, 23-cü maddənin 4-cü bəndi.

qərarlarda yeganə meyar nəyin məhz həmin uşağın üstün mənafeyinə uyğun olması olmalıdır. Əgər qanun valideynlik öhdəliklərini avtomatik olaraq bir və ya hər iki valideynə təyin edirsə, bu, həmin mənafeyə ziddir. Uşağın üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi zamanı hakim iş üçün aktual olan digər elementlərlə birgə, uşağın hər iki valideynlə münasibətini qoruyub saxlamaq hüququnu nəzərə almalıdır.

68. Komitə Beynəlxalq xüsusi hüquq üzrə Haaqa Konfransının konvensiyalarının təsdiqini və icrasını tövsiyə edir¹³. Bu konvensiyalar uşağın üstün mənafeyinin tətbiqini asanlaşdırır və valideynlərin fərqli ölkələrdə yaşadığı hallarda onun icrasına zəmanətlər verir.

69. Valideynlər və ya digər əsas qəyyumlar qanun pozuntusu törətdikdə, həbsin alternativləri olmalı və fərdi işə uyğun tətbiq olunmalıdır. Bu zaman müxtəlif cəzaların təsirə məruz qalan uşaq və ya uşaqların üstün mənafeyinə göstərə biləcəyi təsirlər tam nəzərə alınmalıdır.¹⁴

70. Ailə mühitinin qorunub saxlanması uşağın geniş kontekstdə əlaqələrinin qorunub saxlanmasını ehtiva edir. Bu əlaqələr baba-nənə, dayı-əmi, xala-bibi kimi qohumlara, eləcə də dostlara, məktəb mühitinə və daha geniş mühitə şamil olunur və xüsusən valideynlərin ayrı olduğu və fərqli yerlərdə yaşadığı hallarda aktualdır.

(d) Uşağa qayğı, onun müdafiəsi və təhlükəsizliyi

71. Uşağın və ya ümumilikdə uşaqların üstün mənafeyini qiymətləndirərkən və müəyyənləşdirərkən dövlətin "uşağı, onun rifahı üçün zəruri olan belə müdafiə və qayğı ilə təmin etmək" öhdəliyi (3-cü maddənin 2-ci bəndi) nəzərə alınmalıdır. "Müdafiə və qayğı" terminləri geniş mənada təfsir edilməlidir, çünki onların məqsədi məhdud və ya mənfi şərtlərlə deyil (məsələn, "uşağı zərərdən müdafiə etmək"), uşağın "rifahının" və inkişafının təmin edilməsi kimi hərtərəfli amalla əlaqədar bəyan edilir. Uşaqların rifahı geniş mənada onların ilkin maddi, fiziki, təhsil və emosional ehtiyaclarını, habelə sevgi və təhlükəsizliyə olan ehtiyaclarını ehtiva edir.

72. Emosional qayğı uşaqların əsas ehtiyaclarından biridir; valideynlər və ya digər əsas qəyyumlar uşağın emosional ehtiyaclarını qarşılıqlı, uşağın

¹³ Buraya daxildir: "Beynəlxalq uşaq oğurluğunun mülki aspektləri haqqında" 28 nömrəli (1980); "Uşaqların müdafiəsi və ölkələrarası övladlığagötürmə sahəsində əməkdaşlıq haqqında" 33 nömrəli (1993); "Aliment öhdəliklərinə dair qərarların tanınması və icrası" haqqında 23 nömrəli (1973); "Aliment öhdəliklərinə şamil olunan qanunvericilik haqqında" 24 nömrəli (1973).

¹⁴ Valideynləri həbsə atılmış uşaqlar üzrə ümumi müzakirə gününün (2011) tövsiyələri ilə tanış olun.

təhlükəsiz bağlılıq formalaşdırması üçün tədbir görülməlidir. Uşaqlar çox erkən yaşda ona qayğı göstərən bir qəyyuma bağlılıq formalaşdırmağa ehtiyac duyur və bu bağlılıq adekvatdırsa, uşağı stabil mühitlə təmin etmək üçün zaman keçdikcə dayanıqlı olmalıdır.

73. Uşağın üstün mənafeinin qiymətləndirilməsinə həmçinin, uşağın təhlükəsizliyi, yəni uşağın bütün formalarda fiziki və ya psixoloji zorakılıq, xəsarət və ya təhqir (19-cu maddə), seksual qısnama, həmyaşadların təzyiqi, bullinq, ləyaqəti alçaldan davranış və digər zərərlərdən müdafiə,¹⁵ eləcə də cinsi, iqtisadi və digər formalarda istismardan, narkotik vasitələr, əmək, silahlı münaqişə və s.-dən müdafiə (32-39-cu maddələr) edilmək hüququnun nəzərə alınması daxil olmalıdır.

74. Qərar verərkən "üstün mənəfe" yanaşmasının tətbiqi uşağın cari zamanda təhlükəsizliyinin və toxunulmazlığının qiymətləndirilməsini ehtiva edir; lakin ehtiyatlılıq prinsipi həm də qərarın uşağın təhlükəsizliyinə qarşı gələcək risk və zərərlərin və digər fəsadların mümkünlüyü qiymətləndirməyi tələb edir.

(e) Həssaslıq vəziyyəti

75. Nəzərə alınmalı mühüm elementlərdən biri uşağın həssaslıq vəziyyətidir (məsələn, əlillik, azlıqlara mənsub olmaq, qaçqın və ya sığınacaq axtaran şəxs olmaq, zorakılıq qurbanı olmaq, küçədə yaşamaq və s.). Həssas vəziyyətdə olan uşağın və ya uşaqların üstün mənafeinin müəyyənləşdirilməsinin məqsədi sadəcə Konvensiyada nəzərdə tutulan bütün hüquqlardan tam yararlanmaqla əlaqəli olmamalı, həm də bu xüsusi vəziyyətlərlə əlaqəli digər insan hüquqları normaları, məsələn, "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyada, "Qaçqınların statusu haqqında" Konvensiyada və digərlərində əhatə olunan normalarla əlaqəli olmalıdır.

76. Xüsusi həssas vəziyyətdə olan uşağın üstün mənafeyi eyni həssas vəziyyətdə olan bütün uşaqların mənafeyi ilə eyni olmayacaqdır. Səlahiyyətli orqanları və qərarverici orqanlar hər bir uşağın həssaslığının müxtəlif növlərini və dərəcələrini nəzərə almalıdırlar, çünki hər bir uşaq fərqlidir və hər bir vəziyyət uşağın fərqliliyinə uyğun olaraq qiymətləndirilməlidir. Hər bir uşağın doğuşdan başlamaqla, həyatı fərdi şəkildə qiymətləndirilməli, çoxsahəli qrup tərəfindən onun nəticələrinə mütəmadi olaraq yenidən baxılmalı və uşağın inkişaf prosesi boyunca ağlabatan uyğunlaşdırmalar tövsiyə olunmalıdır.

¹⁵ "Uşağın zorakılığın bütün formalarından azad olmaq hüququ haqqında" 13 (2011) nömrəli ümumi şərh.

(f) Uşağın sağlamlıq hüququ

77. Uşağın sağlamlıq hüququ (24-cü maddə) və onun sağlamlıq vəziyyəti uşağın üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsinin mərkəzində dayanır. Bununla belə, sağlamlıq probleminin birdən artıq müalicəsi mövcuddursa və ya müalicənin mümkün nəticəsi qeyri-müəyyəndirsə, bütün mümkün müalicə üsullarının üstünlükləri bütün mümkün risklərə və yan təsirlərə münasibətdə ölçülməli və uşağın yaşına və yetkinlik səviyyəsinə uyğun olaraq onun fikirlərinə lazımi əhəmiyyət verilməlidir. Bu baxımdan, uşaqlar vəziyyəti və onların mənafeyi ilə əlaqəli bütün aspektləri anlamaq üçün adekvat və münasib məlumatlarla təmin edilməli və imkan daxilində məlumatlı şəkildə öz razılıqlarını verməsinə icazə verilməlidir.¹⁶

78. Məsələn, yeniyetmələrin sağlamlığı ilə əlaqədar olaraq Komitə¹⁷ qeyd etmişdir ki, iştirakçı dövlətlər həm məktəbə gedən, həm də məktəbdən kənar qalan bütün yeniyetmələrin sağlam davranışla bağlı düzgün seçimlər edə bilmək üçün öz sağlamlığı və inkişafı üçün vacib olan adekvat məlumatlara çıxışını təmin etmək öhdəliyi daşıyır. Buraya tütün, spirtli içki və digər maddələrdən istifadə və sui-istifadə, qida rasionu barədə məlumatlar, cinsi və reproduktiv sağlamlıq barədə adekvat məlumatlar, erkən hamiləliyin təhlükələri, İİV/QİÇS və cinsi yolla ötürülən xəstəliklərin profilaktikası barədə məlumatlar daxil olmalıdır. Psixososial pozğunluğu olan yeniyetmələr imkan daxilində yaşadıkları icmada müalicə olunmaq və qulluq edilmək hüququna malikdir. Xəstəxanaya və ya uşaq müəssisəsinə yerləşdirilmə zəruri olduqda, qərar verilməzdən əvvəl və uşağın fikirlərinə hörmətlə yanaşılmaqla, uşağın üstün mənafeyi qiymətləndirilməlidir; eyni mülahizələr azyaşlı uşaqlar üçün də qüvvədədir. Uşağın sağlamlığı və mümkün müalicə imkanları mühüm qərarların digər növləri ilə əlaqədə (məsələn, humanitar əsaslarla yaşayış icazəsinin verilməsi) üstün mənafehin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsinə daxil ola bilər.

(g) Uşağın təhsil hüququ

79. Uşağın keyfiyyətli təhsilə, o cümlədən erkən uşaqlıq dövrü təhsilinə, qeyri-formal və informal təhsilə və əlaqəli fəaliyyətlərə pulsuz çıxış imkanının olması uşağın üstün mənafeyinə xidmət edir. Konkret bir uşaq və ya uşaqlar qrupuna dair tədbirlər və hərəkətlərə dair bütün qərarlar uşağın və ya uşaqların təhsillə əlaqədar üstün mənafeyinə hörmət etməlidir. Daha çox uşaq üçün təhsili və ya

¹⁶ "Uşağın əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartından yararlanmaq hüququ (24-cü maddə) haqqında" 15 (2013) nömrəli ümumi şərh, 31-ci bənd

¹⁷ "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyanın kontekstində yeniyetmələrin sağlamlığı və inkişafına dair 4 (2003) nömrəli ümumi şərh.

daha keyfiyyətli təhsili təşviq etmək üçün iştirakçı dövlətlər yaxşı hazırlıqlı müəllimlərə və müxtəlif təlim mühitlərində işləyən digər mütəxəssislərə, habelə uşaqyönümlü mühitə və adekvat təlim-tədris metodlarına malik olmalı və nəzərə almalıdırlar ki, təhsil sadəcə gələcəyə investisiya deyil, həm də şən məşğələlər, hörmət, iştirak və hədəflərin reallaşdırılması üçün bir imkandır. Bu tələbin qarşılınması və uşaqların hər hansı növ həssaslıqdan qaynaqlanan məhdudiyyətlərin öhdəsindən gəlmək üçün məsuliyyətlərinin artırılması onların üstün mənafeyinə xidmət edəcəkdir.

2. Üstün mənafehin qiymətləndirilməsində elementlər arasında tarazlığın təmin edilməsi

80. Vurgulamaq lazımdır ki, üstün mənafehin ilkin qiymətləndirilməsi uşağın üstün mənafehinin bütün müvafiq elementlərinin ümumi qiymətləndirilməsidir və hər bir elementin əhəmiyyətlik dərəcəsi digərlərindən asılıdır. Elementlərin heç də hamısı hər bir iş üçün uyğun olmayacaqdır və ayrı-ayrı işlərdə ayrı-ayrı elementlər fərqli formalarda istifadə edilə bilər. Hər bir elementin tərkibi, eləcə də hər bir elementin ümumi qiymətləndirmədəki vacibliyi qərarın növündən və konkret hallardan asılı olaraq uşaqdan-uşağa və işdən-işə dəyişir.

81. Üstün mənafehin qiymətləndirilməsində elementlər konkret bir işi və onun hallarını nəzərdən keçirdikdə bir-biri ilə toqquşa bilər. Məsələn, ailə mühitinin qorunması uşağın valideynləri tərəfindən zorakılıq və ya istismara məruz qalma riskindən müdafiə zərurəti ilə toqquşa bilər. Bu cür hallarda, uşağın və ya uşaqların üstün mənafeyinə xidmət edən həll yolunu tapmaq üçün sözügedən elementlərin əhəmiyyətlik dərəcəsi bir-birinə nəzərə alınmalıdır.

82. "Müxtəlif elementlərin əhəmiyyətlik dərəcəsinə müəyyən edərək, yadda saxlamaq lazımdır ki, uşaqların üstün mənafehinin qiymətləndirilməsinin və müəyyən edilməsinin məqsədi Konvensiya və onun fakültativ protokollarında nəzərdə tutulan hüquqların tam və səmərəli həyata keçirilməsinə və uşağın hərtərəfli inkişafını təmin etməkdir.

83. Elə hallar ola bilər ki, uşağa təsir edən "qoruyucu" amillər (məs. hüquqların məhdudlaşdırılmasını ehtiva edən amillər) "hüquq və imkanları artıran" amillərlə (hüquqların heç bir məhdudiyyət olmadan tam həyata keçirilməsinə ehtiva edən amillər) əlaqədə qiymətləndirilməli olsun. Bu cür hallarda uşağın yaş və yetkinlik səviyyəsi elementlər arasında tarazlığın təmin edilməsi üçün əsas götürülməlidir. Uşağın fiziki, emosional, idraki və sosial inkişafı uşağın yetkinlik səviyyəsini qiymətləndirmək üçün nəzərə alınmalıdır.

84. Üstün mənafehin qiymətləndirilməsi zamanı, uşağın qabiliyyətlərinin inkişaf edəcəyini nəzərə almaq lazımdır. Bu səbəbdən, qərarverici orqanlar qəti və

geridönməz qərarlar vermək əvəzinə, yenidən baxıla və uyğunlaşdırıla biləcək tədbirləri nəzərdən keçirməlidir. Bunu etmək üçün onlar sadəcə qərarın verildiyi vaxtda mövcud olan fiziki, emosional, təhsil və digər ehtiyacları qiymətləndirməməli, uşağın inkişafı üzrə mümkün ssenariləri də nəzərdən keçirməli və onları qısamüddətli və uzunmüddətli perspektivdə təhlil etməlidir. Bu kontekstdə qərarlar uşağın indiki və gələcək vəziyyətinin davamlılığını və stabilliyini qiymətləndirməlidir.

B. Uşağın üstün mənafeinin icrasını təmin etmək üçün prosessual təminatlar

85. Uşağın üstün mənafeinin əsas amil kimi nəzərə alınması hüququnun düzgün icrasını təmin etmək üçün bəzi uşaqyönlü prosessual təminatlar qəbul edilməli və icra olunmalıdır. Beləliklə, uşağın üstün mənafeini anlayışı prosessual qaydadır (bax: yuxarıda 6-cı bəndin "b" yarımbəndi).

86. Uşaqlara dair qərarlar qəbul edən dövlət orqanları və təşkilatları uşağın üstün mənafeini qiymətləndirmək və müəyyən etmək öhdəliyinə uyğun hərəkət etməli olduqları halda, uşaqlara dair qərarları gündəlik əsasda verən şəxslərdən (məsələn, valideynlər, qəyyumlar, müəllimlər və s.) bu ikimərhələli prosedura ciddi əməl etmək tələb olunmur. Bununla belə, gündəlik həyatda verilən qərarlar da uşağın üstün mənafeinə hörmət etməli və onu əks etdirməlidir.

87. Dövlətlər uşağa təsir edən qərarların qəbulu üçün uşağın üstün mənafeini qiymətləndirməyə və müəyyən etməyə yönəlmiş ciddi prosessual təminatlara malik rəsmi prosedurlar, o cümlədən nəticələrin qiymətləndirilməsi üçün mexanizmlər yaratmalıdır. Dövlətlər xüsusən uşaq və ya uşaqlara birbaşa təsir edən sahələrdə qanunverici orqanlar, hakimlər və ya inzibati orqanlar tərəfindən verilən bütün qərarlar üçün şəffaf və obyektiv prosedurlar hazırlamalıdır

88. Komitə, dövlətləri və uşağın üstün mənafeini qiymətləndirmək və müəyyən etmək üçün əlverişli mövqedə olan bütün şəxsləri aşağıdakı təminatlara və zəmanətlərə xüsusi diqqət yetirməyə dəvət edir:

(a) Uşağın öz baxışlarını ifadə etmək hüququ

89. Prosesin çox vacib elementlərindən biri uşaqların əhəmiyyətli iştirakını asanlaşdırmaq və onların üstün mənafeini müəyyən etmək üçün onlarla ünsiyyətdir. Bu cür ünsiyyətə uşağın proses və mümkün dayanıqlı həllər və xidmətlər barədə məlumatlandırılması, eləcə də uşaqlardan məlumatların toplanması və onların fikirlərinin öyrənilməsi daxil olmalıdır.

90. Uşaq öz baxışlarını ifadə etmək istədikdə və bu hüquq onun təmsilçisi tərəfindən həyata keçirildikdə, sonuncunun öhdəliyi uşağın baxışlarını dəqiq şəkildə çatdırmaqdır. Uşağın baxışları onun təmsilçisinin baxışları ilə üst-üstə düşmədikdə, zərurətə uyğun olaraq uşaq üçün ayrıca təmsilçilik təmin etmək məqsədilə uşağın səlahiyyətli orqana yaxınlaşmasına imkan yaratmaq üçün prosedur yaradılmalıdır (məsələn, məhkəmə işində təmsilçi-qəyyum)

91. Uşaqların qrup şəklində üstün mənafeyini qiymətləndirmək və müəyyənləşdirmək üçün prosedur fərdi uşaq üçün olan prosedurdan müəyyən dərəcədə fərqlənir. Böyük sayda uşaqların mənafeyindən söhbət getdikdə, Hökumət qurumları uşaqların reprezentativ seçməsinin fikirlərini dinləmək üçün yollar axtarmalı və bu qrupa birbaşa və ya dolaylı şəkildə aid olan qanunvericilik qərarlarını qəbul edərkən və ya tədbirləri planlaşdırarkən bütün kateqoriyalardan olan uşaqların əhatə olunmasını təmin etmək üçün onların fikirlərinə lazımi əhəmiyyət verməlidir. Bunun necə ediləcəyinə dair bir çox nümunələr mövcuddur. Buraya məsələn, uşaqların iştirakı ilə dinləmələr, uşaq parlamentləri, uşaqların rəhbərlik etdiyi təşkilatlar, uşaq birlikləri və ya digər təmsilçi orqanlar, məktəbdə müzakirələr, sosial şəbəkələşmə veb-saytları və s.

(b) Faktların müəyyən edilməsi

92. Müəyyən bir işlə əlaqəli faktlar və məlumatlar üstün mənafeyin qiymətləndirilməsi üçün zəruri olan bütün elementləri tərtib etmək üçün yaxşı hazırlıqlı mütəxəssislər tərəfindən əldə olunmalıdır. Buraya uşağa yaxın olan şəxslərlə, onunla gündəlik təmasda olan digər şəxslərlə, müəyyən hadisələrin şahidləri olan şəxslərlə və digərləri ilə müsahibə aparılması daxil ola bilər. Toplanmış məlumatlar və verilənlər uşağın və ya uşaqların üstün mənafeyinin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə edilməzdən əvvəl yoxlanmalı və təhlil edilməlidir.

(c) Zaman qavrayışı

93. Uşaqlar və böyükklər zaman kəsimini fərqli şəkildə qavrayır. Qərar qəbulunda gecikmələr və ya uzanmalar uşaqlara inkişaf etdikcə xüsusi mənfi təsirlər göstərir. Buna görə də, uşaqlarla əlaqəli olan və ya onlara təsir göstərən prosedurlar və ya proseslər prioritetləşdirilməli və mümkün ən qısa müddət ərzində başa çatdırılmalıdır. Qərarın qəbul edildiyi vaxt imkan daxilində uşağın bu qərarın ona necə fayda verəcəyinə dair təsəvvürü ilə uzlaşmalıdır və verilmiş qərarlar uşaq inkişaf etdikcə və onun öz fikirlərini ifadə etmək qabiliyyəti təkamül etdikcə ağlabatan aralıqlarla yenidən nəzərdən keçirilməlidir. Uşağa qayğı, onun müalicəsi, müəssisəyə yerləşdirilməsi və onunla bağlı digər tədbirlərə dair bütün qərarlar uşağın zamanı necə qavraması, onun inkişaf etməkdə olan qabiliyyətləri

və inkişafını nəzərə alaraq dövrü olaraq yenidən nəzərdən keçirilməlidir (25-ci maddə).

(d) İxtisaslı mütəxəssislər

94. Uşaqlar rəngarəng tərkibli bir qrupdur və onların hər biri özünəməxsus xüsusiyyətlərə, habelə yalnız uşaqlar və yeniyetmələrin inkişafı ilə əlaqəli məsələlərdə təcrübəyə malik mütəxəssislər tərəfindən adekvat şəkildə qiymətləndirilə biləcək ehtiyaclarla malikdir. Məhz buna görə də, rəsmi qiymətləndirmə prosesi digər sahələrlə yanaşı uşaq psixologiyası, uşaq inkişafı və digər müvafiq insan inkişafı və sosial inkişaf sahələri üzrə hazırlıq keçmiş, uşaqlarla iş təcrübəsinə malik olan və daxil olan məlumatları obyektiv şəkildə nəzərdən keçirəcək mütəxəssislər tərəfindən dostyana və təhlükəsiz bir mühitdə icra olunmalıdır. İmkan daxilində, uşaqların üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsinə çoxsahəli mütəxəssislər qrupu cəlb olunmalıdır.

95. Alternativ həllərin nəticələrinin qiymətləndirilməsi uşağın fərdi xüsusiyyətlərini və keçmiş təcrübələrini nəzərə alaraq hər bir mümkün həllin uşaq üçün gözlənilən nəticələri barədə ümumi biliklərə (məsələn, hüquq, sosiologiya, sosial iş, psixologiya, sağlamlıq və s. sahələrində) əsaslanmalıdır.

(e) Hüquqi təmsilçilik

96. Uşağın üstün mənafeyinə məhkəmələr və ya ona bərabər orqanlar tərəfindən rəsmi şəkildə qiymətləndirilməsi və müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulursa, onun adekvat hüquqi təmsilçiliyə ehtiyacı olacaq. Belə ki, uşaq onun üstün mənafeyinə müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı inzibati və ya məhkəmə proseduruna yönləndirilirsə, qərardakı tərəflər arasında potensial münaqişə olduqda, o, qəyyumdan və ya onun fikirlərini ifadə edən təmsilçisindən əlavə, hüquqi təmsilçi ilə təmin edilməlidir.

(f) Hüquqi əsaslandırma

97. Uşağın üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi və əsas amil kimi nəzərə alınması hüququna riayət olunduğunu nümayiş etdirmək üçün uşaq və ya uşaqlarla bağlı hər hansı qərar arqumentlərə malik olmalı, əsaslandırılmalı və açıqlanmalıdır. Arqumentlər uşaqla bağlı bütün faktiki halları, üstün mənafeyinə qiymətləndirilməsi baxımından uyğun hesab edilən elementləri, fərdi işdəki elementlərin tərkibi və onlara uşağın üstün mənafeyinə müəyyənləşdirilməsi üçün nə dərəcədə əhəmiyyət verdiyini birbaşa göstərməlidir. Qərarın mahiyyəti uşağın fikirlərindən fərqlənirsə, bunun səbəbi aydın şəkildə bəyan edilməlidir. Müstəsna hallarda seçilmiş həll yolu uşağın üstün mənafeyinə xidmət etmirsə,

nəticəyə baxmayaraq uşağın üstün mənafeinin əsas amil kimi nəzərə alındığını nümayiş etdirmək üçün bunun əsasları göstərilməlidir. Sadəcə ümumi şəkildə digər amillərin uşağın üstün mənafeini üstələdiyini bəyan etmək kifayət etmir; nəzərə alınan bütün amillər sözügedən işlə əlaqədə aydın şəkildə göstərilməli, onların məhz bu işdə daha böyük əhəmiyyətə malik olmasının səbəbi izah edilməlidir. Əsaslandırma həm də uşağın üstün mənafeinin niyə digər amilləri üstələmək üçün kifayət qədər güclü olmadığını etibarlı şəkildə nümayiş etdirməlidir. Uşağın üstün mənafeinin ən vacib amil kimi nəzərə alınmalı (bax: yuxarıda 38-ci bənd) olduğu hallar nəzərə alınmalıdır.

(g) Qərarlara yenidən baxmaq və ya düzəliş etmək üçün mexanizmlər

98. Dövlətlər uşaqlara dair qərarların uşağın və ya uşaqların üstün mənafeinin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi üzrə adekvat prosedura uyğun olmadığı zaman bu qərarlardan şikayət etmək və ya onlara yenidən baxmaq üçün öz hüquqi sistemləri daxilində mexanizmlər yaratmalıdır. Milli səviyyədə bu cür qərarlara yenidən baxılmasını tələb etmək və ya şikayət vermək üçün hər zaman imkan olmalıdır. Mexanizmlər uşaqlara məlum olmalıdır və prosessual təminatlarla riayət edilmədiyi, işin faktlarının düzgün olmadığı, üstün mənafeinin qiymətləndirilməsinin adekvat şəkildə aparılmadığı və ya digər amillərə həddən çox əhəmiyyət verildiyi hesab edildikdə uşağın birbaşa və ya öz təmsilçisi vasitəsilə ona çıxışı olmalıdır. Qərara yenidən baxan orqan bütün bu aspektləri nəzərə almalıdır.

(h) Uşaq hüquqlarına təsirin qiymətləndirilməsi (UHİQ)

99. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, bütün icra tədbirlərinin hazırlanması zamanı uşağın üstün mənafeinin əsas amil kimi nəzərə alınmasını təmin edən prosedura riayət olunmalıdır. Uşaq hüquqlarına təsirin qiymətləndirilməsi (UHİQ) təklif olunan hər hansı siyasət, qanunvericilik, normativ sənəd, büdcə və ya uşaqlara və onların öz hüquqlarından yararlanmasına təsir edən digər inzibati qərarların təsirini proqnozlaşdırma bilər və bu tədbirlərin uşaq hüquqlarına təsirinin davamlı monitorinq və qiymətləndirilməsini tamamlamalıdır.¹⁸ Uşaqların hüquqları naminə yaxşı idarəetməni təmin etmək üçün UHİQ siyasətlərin və digər ümumi tədbirlərin hazırlanmasında mümkün qədər tez və bütün səviyyələrdə hökumətin prosedurlarına daxil edilməlidir. UHİQ-i həyata keçirərkən müxtəlif metodologiyalar və təcrübələr hazırlana bilər. Onlar, ən azı, çərçivə olaraq Konvensiya və onun fakültativ protokollarından istifadə etməli,

¹⁸ "Özəl sektorun uşaq hüquqlarına təsirinə dair dövlətin öhdəlikləri haqqında" 16 (2013) nömrəli ümumi şərhin 78-81-ci bəndləri

xüsusilə qiymətləndirmələrin ümumi prinsiplərə söykənməsini və nəzərdən keçirilən tədbir(lər)in uşaqlara fərqli təsirlərinə xüsusi diqqət yetirməsini təmin etməlidir. Təsirlərin qiymətləndirilməsi uşaqların, vətəndaş cəmiyyətinin və ekspertlərin rəylərinə, eləcə də hökumət idarələrinin rəylərinə, ölkədə və ya başqa yerdə qeydə alınmış elmi tədqiqatlara və təcrübələrə əsaslanmalıdır. Aparılan təhlil mümkün dəyişikliklər, alternativlər və təkmilləşdirmə işləri üzrə tövsiyələrlə nəticələnməli və ictimailəşdirilməlidir.¹⁹

VI. Məlumatların yayılması

100. Komitə dövlətlərə hazırkı ümumi şərh milli və yerli səviyyədə, qanunverici, inzibati və məhkəmə orqanlarına geniş şəkildə yaymağı tövsiyə edir. Uşaqlar da, xüsusilə təcrid vəziyyətində olan uşaqlar, uşaqlar üçün və ya onlarla işləyən peşəkarlar (hakimlər, hüquqşünaslar, müəllimlər, qəyyumlar, sosial işçilər, dövlət və özəl sosial təminat təsisatlarının əməkdaşları, tibb işçiləri və s.) və ümumilikdə vətəndaş cəmiyyəti onun barəsində məlumatlı olmalıdır. Buna nail olmaq üçün ümumi şərh müvafiq dillərə tərcümə edilməli, uşaqlar üçün uyğunlaşdırılmış münasib versiyaları hazırlanmalı, onun icrasının ən yaxşı üsulları barədə nümunəvi təcrübələri bölüşmək üçün konfrans, seminar və digər tədbirlər keçirilməlidir. O, həmçinin bütün müvafiq peşəkarların və texniki işçilərin rəsmi ilkin hazırlığına və ixtisasartırma hazırlığına daxil edilməlidir.

101. Dövlətlər fərdi olaraq uşağa aid olan bütün inzibati və məhkəmə qərarlarında və digər tədbirlərdə, eləcə də ümumilikdə uşaqlara və ya onların xüsusi bir qrupuna aid olan icra tədbirlərinin qəbulunun bütün mərhələlərində uşağın üstün mənafeyini tətbiq etmək və ona riayət etmək üçün gördükləri bütün tədbirlər və üzləşdikləri çətinliklər barədə məlumatları Komitəyə təqdim etdikləri dövrü hesabatlara daxil etməlidir.

¹⁹ Dövlətlər Ərzaq hüququ üzrə Xüsusi Məruzəçinin "Ticarət və investisiya müqavilələrinin insan hüquqlarına təsirlərinin qiymətləndirilməsi üzrə rəhbər prinsiplər haqqında hesabat"ında yer alan təlimatlara istinad edə bilərlər (A/HRC/19/59/Add.5).

